

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

ФЕСЕНКО Леонід Іванович

УДК 347.962(477)

**ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
У СИСТЕМІ СУДОВОГО УСТРОЮ**

Спеціальність 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
КІВАЛОВ Сергій Васильович,
Національний університет
«Одеська юридична академія», президент

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ДОЛЕЖАН Валентин Володимирович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри організації судових
та правоохоронних органів

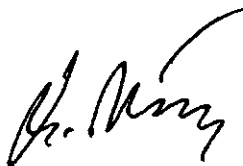
кандидат юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
МАРОЧКІН Іван Єгорович,
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»,
завідувач кафедри організації судових
та правоохоронних органів

Захист відбудеться *17* вересня 2011 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотечі Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий *17* серпня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.В.Тіщенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процеси розвитку України як демократичної правової держави нерозривно пов'язані із функціонуванням незалежної і ефективної судової влади і судової системи України, яка на конституційному і законодавчому рівнях уособлюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції, і складовими якої є відповідні підсистеми спеціалізованих судів. На підставі частини третьої статті 125 Конституції України з метою продовження судово-правової реформи Законом України від 7 липня 2010 року «Про судоустрій і статус суддів» визначено види спеціалізованих судів та унормовано їх спеціалізацію. При цьому було враховано, що зазначена конституційна норма не містить переліку таких судів, який встановлюється у законодавчому порядку. Одним з таких судів є Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ. На відміну від вищих господарського і адміністративного спеціалізованих судів зазначений суд переживає період становлення. Це викликає певні труднощі в його діяльності, які потрібно виявляти і поступово усувати.

Виникає потреба у нових методологічних підходах, застосування яких дозволило б проаналізувати теоретичні і практичні проблеми, пов'язані із підвищенням ролі цього суду у забезпеченні захисту гарантованих Конституцією і законами України прав та свобод людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави і суспільства.

Проблеми спеціалізації судів як складової частини науки і практики судоустрою давно розглядалися українськими, російськими та іншими зарубіжними вченими. Проте їх дослідження у цій царині носили здебільшого фрагментарний характер. Крім того вони, аж до останнього часу, не враховували кардинальних змін у сфері судоустрою України, які відбувалися і продовжують відбуватися на нинішньому етапі судово-правової реформи.

Усі ці обставини обумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою плану науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії «Традиції та новачі в сучасній українській державності і правовому житті» на 2006-2010 роки (державний реєстраційний номер 01061U004970), плану науково-дослідної діяльності кафедри організації судових та правоохоронних органів Одеської національної юридичної академії – складової частини зазначеного перспективного плану, а також з урахуванням плану діяльності Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка основ правового статусу Вищого спеціалізованого суду України з роз-

гляду цивільних і кримінальних справ як новоствореного судового органу, його місця і ролі у системі судоустрою.

Відповідно до зазначеної мети було поставлено такі завдання:

з'ясувати в історико-правовому аспекті закономірності розвитку судової спеціалізації у судових утвореннях на території сучасної України;

дослідити теоретичні основи судової спеціалізації;

проаналізувати міжнародний і європейський досвід реалізації принципу спеціалізації, його конституційне і законодавче закріплення;

з урахуванням положень теорії систем з'ясувати організаційно-правові основи статусу вищих спеціалізованих судів в Україні;

конкретизувати значення і правовий статус Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

розробити пропозиції з удосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо організації та діяльності зазначеного судового органу.

Об'єктом дослідження є правовідносини, пов'язані з організацією та діяльністю Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ у межах його правового статусу.

Предметом дослідження є правовий статус цього суду у системі судоустрою.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система принципів, прийомів і підходів, заснована на філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методах. Зокрема, застосування діалектичного методу дозволило виявити основні закономірності судової спеціалізації в Україні та у зарубіжних країнах. Історико-правовий метод використано при дослідженні становлення законодавства і теоретичних уявлень про спеціалізацію судочинства на різних історичних етапах у зв'язку із змінами соціально-економічного і політичного устрою України. Для аналізу поглядів науковців у сферах судоустрою і судочинства, а також для порівняння чинного законодавства України та законодавства зарубіжних країн, застосовано порівняльно-правовий метод дослідження спеціалізації судів. Формально-догматичний метод використано для тлумачення змісту норм чинної Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо регламентації застосування принципу спеціалізації. Це дозволило обґрунтувати і сформулювати пропозиції автора про доповнення й уточнення відповідних правових норм. Метод системно-структурного аналізу набув особливого значення при дослідженні проблем судового управління і організації судочинства. Статистичний метод використано для аналізу кількісних показників організації і діяльності Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ. Додержання правил логічної побудови понять і суджень забезпечило обґрунтованість і достовірність зроблених висновків, їх точність, конкретність і несуперечливість. Застосування усіх зазначених методів дослідження в їх взаємозв'язку сприяло його повноті та об'єктивності.

Науково-теоретичною основою дисертаційного дослідження стали праці учених таких, як: Є.Абросимова, Т.Апарова, О.Білова, С.Братусь, В.Бринцев, Є.Васильковський, М.Владимирський-Буданов, С.Глущенко, В.Городовенко, Ю.Грошевой, В.Долежан, С.Ківалов, В.Кривенко, В.Кульчицький, Є.Мельникова, В.Малярєнко, І.Марочкін, Л.Москвич, І.Назаров, А.Осетинський, І.Петрухін, Ю.Полянський, Д.Притика, М.Руденко, А.Саїдов, А.Селіванов, В.Сердюк, Н.Сібільова, М.Строгович, Г.Тимченко, І.Фойницький, М.Чельцов-Бебутов, Л.Числов, І.Шицький, В.Шишкін та ін. У сфері наукових пошуків дисертанта були також праці зарубіжних учених: Д.Гом'єна, Р.Давида, Г.Кельзена, А.Леруа-Больє, В.Цвайгерта та ін.

Нормативну базу наукової роботи становлять архівні джерела та інші пам'ятки права, міжнародні правові акти, документи Ради Європи, зокрема, Венеціанської комісії; норми Конституції України і актів вітчизняного законодавства, а також регламентні акти спеціалізованих судових органів.

Емпіричну базу дисертації становлять: акти Конституційного Суду України, практика Європейського суду з прав людини, статистичні дані про стан здійснення судочинства за 2009-2011 роки, матеріали судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є першим в українській юридичній науці монографічним дослідженням особливостей становлення і розвитку Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ. У дисертації обґрунтовуються концептуально нові, важливі для практики поняття, положення і висновки, які одержані здобувачем особисто і виносяться на захист.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, які мають наукову новизну:

вперше:

запропоновано авторське визначення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ як юридичної особи публічного права і самостійного судового органу в системі судів загальної юрисдикції, який очолює підсистему загальних судів, здійснює розгляд справ як суд касаційної інстанції та вживає заходів щодо забезпечення однакового і правильного застосування законів судами нижчого рівня;

доведено, що створення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ обумовлено інтересами гармонізації судової системи України, передусім, створення чіткої структури судів і забезпечення рівного і безперешкодного доступу кожного із зверненням за судовим захистом до суду відповідної інстанції. При цьому зазначений суд є в основному процесуально рівноправним з іншими вищими спеціалізованими судами;

обґрунтовано, що створення цього суду стало завершальним етапом спеціалізації судів України з урахуванням сучасних потреб і можливостей держави щодо удосконалення судоустрою. Це не виключає в майбутньому поділу його на самостійні судові органи з розгляду цивільних та кримінальних справ;

аргументовано можливість подальшого структурування Вишого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ в існуючому вигляді шляхом поділу судових палат у межах цивільної і кримінальної юрисдикції;

обґрунтовано, що в результаті прийняття чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судова система України складається з трьох рівнів: місцеві суди – апеляційні суди – вищі спеціалізовані суди відповідно до процесуальних повноважень судів окремих ланок системи і з урахуванням принципу інстанційності;

Верховний Суд України в сучасному вигляді, не будучи окремою судовою інстанцією (першою, апеляційною чи касаційною) не може розглядатися як суд четвертого рівня. Як найвищий судовий орган, він наділений процесуальними і конституційно-правовими повноваженнями, які відсутні в інших судів України;

внесено і обґрунтовано пропозицію про те, що суддею Вишого спеціалізованого суду може бути лише особа, яка прослужила протягом п'яти років суддею апеляційного суду відповідної судової юрисдикції;

сформульовано авторське визначення палати вишого спеціалізованого суду як структурного підрозділу, який утворюється за пропозицією голови суду зборами суддів для здійснення правосуддя з цивільних і кримінальних справ за правилами, встановленими відповідним процесуальним законодавством, та для вирішення інших питань, віднесених законом до її компетенції;

запропоновано передбачити у статті 31 Закону «Про судоустрій і статус суддів», що положення про судову палату вишого спеціалізованого суду затверджується зборами суддів зазначеного суду;

внесено пропозицію з урахуванням практики організації і діяльності судів в інших європейських країнах створити у складі зазначеного Вишого спеціалізованого суду підрозділ з представників різних палат для узгодження і вирішення при розгляді справ спірних питань, з яких окремі склади суддів однієї або різних палат ухвалили або бажають ухвалити неоднакові рішення з аналогічних питань;

враховуючи характер і обсяг повноважень секретаря судової палати, особливо у вищому спеціалізованому суді, запропоновано визнати цю посаду адміністративною посадою в суді і відповідно доповнити частину першу статті 20 Закону «Про судоустрій і статус суддів»; передбачити у Законі підстави і порядок звільнення з посади секретаря судової палати;

на підставі оцінки проблем, які виникли в діяльності Вишого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, внесено пропозиції про встановлення чіткого поділу повноважень між головою суду і керівником його апарату з фінансових питань, унормування підстав і порядку здійснення головою суду контролю за діяльністю апарату; підвищення ефективності автоматизованої системи з визначення суддів і доповідачів до складу колегій з розгляду справ, систематичного оновлення складу колегій;

запропоновано забезпечити в законодавчому порядку паритет при визначенні кількості представників до вищих органів суддівського самоврядування залежно від кількості суддів у судах різних судових юрисдикцій;

зроблено висновок, що метою узагальнення Вищим спеціалізованим судом судової практики і надання рекомендаційних роз'яснень судам є забезпечення не лише однакового, але й правильного застосування законодавства на основі принципу верховенства права;

обгрунтовано положення, відповідно до якого постанови пленуму вищого спеціалізованого суду рекомендаційного характеру є актами субсидіарного тлумачення норм права і служать додатковими орієнтирами для судів з цих питань;

запропоновано передбачити в Законі «Про судоустрій і статус суддів», що призначення на посаду голови суду (його заступника) має здійснюватися лише за погодженням з головою відповідного вищого спеціалізованого суду;

внесено пропозиції щодо деякого уточнення повноважень вищого спеціалізованого суду на користь Верховного Суду України, зокрема, надати останньому право переглядати справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми не лише матеріального, але й процесуального права у спірних правовідносинах, а також самостійно брати до свого провадження справи у випадках, передбачених п. 2 ч. 2 ст. 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»;

удосконалено:

генезу уявлень про спеціалізовані форми судочинства в історико-правовому аспекті;

розуміння ролі спеціалізованого судочинства у країнах загальної і континентальної системи права та відмінностей у моделях запровадження спеціалізації в діяльність судових органів, що впливає з несовпадіння традицій конституційного і законодавчого закріплення судової організації;

визначення поняття «судова влада» як сукупності судів – державних органів, призначених для здійснення судочинства, та їх владних повноважень з розгляду судових справ відповідної юрисдикції у межах їхньої компетенції;

дістали подальшого розвитку положення щодо:

організації судових систем з урахуванням спеціалізації в періоди відродження державності України (1917-1921 рр.), створення вищих судів та їх структурних підрозділів;

завдань Науково-консультативної ради при Вищому спеціалізованому суді з розгляду цивільних і кримінальних справ;

організаційного забезпечення діяльності Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ та функціонування апарату цього суду;

розуміння ролі і місця суддівського самоврядування на рівні вищого спеціалізованого суду та кола питань, що відносяться до сфери його розгляду і вирішення.

В дисертації містяться також інші теоретичні висновки і пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висловлені та обґрунтовані в дисертації пропозиції дозволили сформулювати чітке уявлення про організацію і діяльність Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Отримані автором наукові результати можна використати:

- у науково-дослідницькій сфері – як підґрунтя для подальшого дослідження питань, що стосуються визначення правового статусу вищих спеціалізованих судів;

- у законодавчій діяльності – при внесенні змін і доповнень до Конституції України, чинного законодавства про судоустрій, процесуального законодавства;

- у правозастосовчій діяльності – як орієнтир при здійсненні судочинства судами загальної юрисдикції;

- у навчальному процесі – при підготовці підручників і посібників з навчальних курсів «Судоустрій України», «Організація судових та правоохоронних органів», «Організація роботи суду», «Цивільний процес», «Кримінальний процес» та ін. і при викладанні цих дисциплін у вищих юридичних навчальних закладах.

Наукові пошуки автора у сферах судоустрою і судочинства були у різний час використані в його практичній діяльності на посадах судді районного суду, начальника обласного відділу юстиції, голови апеляційного суду Луганської області, Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також у законопроектній роботі як члена Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації апробовані автором під час її виконання і обговорення на засіданнях кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська юридична академія», засіданнях Пленуму і зборах суддів Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, парламентських слуханнях з питань судової реформи 2007 і 2009 років, засіданнях Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя при обговоренні проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Результати дослідження доповідалися на Міжнародній науковій конференції «Європейські стандарти професійної підготовки прокурорів і суддів» (м. Київ, 25-26 листопада 2000 р.); Міжнародному саміті Всесвітньої організації юристів «Суди і суспільство» (м. Порт-Луї, Маврикій, 3-13 квітня 2011 р.); семінарі «Незалежність суддів: міжнародні стандарти та національний досвід» (м. Київ, 17 червня 2011 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20-21 трав-

ня 2011р.); Міжнародній науковій конференції «Держава і право суверенної України: проблеми теорії і практики» (м. Київ, 24 червня 2011 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертаційного дослідження опубліковані автором у шести публікаціях, у тому числі чотирьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, який складається з 318 найменувань, та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 246 сторінок, в тому числі основного тексту – 195 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У Вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковою тематикою Національного університету «Одеська юридична академія», сформульовано мету і завдання дослідження, визначено об'єкт, предмет і названо використані у роботі методи дослідження, викладено елементи наукової новизни, практичне значення одержаних результатів.

Розділ перший «Становлення спеціалізації судової системи України» присвячено історичному аналізу поступового запровадження принципу спеціалізації у діяльності судів на теренах України та вплив цих процесів на сучасний стан судоустрою.

У підрозділі 1.1. *«Становлення і розвиток спеціалізованих форм судочинства на території України»* відзначено, що розвиток судоустрою і судочинства, починаючи з часів Київської Русі IX– XII століть, обумовлювався як національними традиціями, так і специфікою становища України, яка протягом тривалого часу входила до складу різних державних утворень.

Певні зародки спеціалізації судів існували у князівській державі Володимир Великого і Ярослава Мудрого (суди для розгляду цивільних, общинних, межових спорів, церковні суди тощо). Проте вся верховна влада, в тому числі судова, перебувала в руках Великого Князя, який мав можливість взяти до розгляду будь-яку справу.

Під час перебування України у складі Великого Князівства Литовського з'явилися нові ознаки інстанційності, утворювались відокремлені судові системи за територіальними і навіть національними ознаками. У роки національно-визвольної війни 1648–1654 років здійснювалися спроби відокремити судові органи від адміністративних, діяльність судів обумовлювалася реаліями воєнного часу і регламентувалася нормами козацького права. Складовою частиною доби Гетьманщини були духовні, цехові, ярмаркові, митні та третейські суди, а також магістратські і ратушні суди. Для судової системи України часів Гетьманщини було властивим поступове зменшення гетьманської влади взагалі і у сфері судочинства, зокрема, проте у 18-му столітті на рівні повітів існувала суддівська спеціалізація у вигляді земських судів для розгляду цивільних справ, підкоморських судів – земельних та гродських судів – кримінальних справ. На

початку XIX-го століття на півдні України, зокрема, в Одесі були створені комерційні (господарські) суди, існування яких ставало дедалі необхіднішим в міру розвитку ринкових відносин. Поступово судова система більшої частини території України стала формуватися відповідно до законодавства Російської Імперії. Судова організація Галичини діяла на основі її поділу на шляхетську, духовну і міщанську, тобто запроваджувалася суб'єктна спеціалізація судів за становою ознакою.

Під час існування в Україні урядів національно-демократичної орієнтації 1917-1920 років було здійснено спробу сформувати судову систему незалежної держави. З урахуванням досвіду європейських країн почалося створення самостійної підсистеми адміністративної юстиції. Проте в ті часи можливості української влади щодо формування самостійної судової системи були обмеженими через внутрішні та зовнішні чинники.

Становлення судової системи в радянській Україні відбувалося на основі ідеологічних постулатів комуністичної партії, відповідно до яких суди повинні були проводити в життя партійну політику. На перших етапах радянської влади замість спеціалізованих судів утворювалися трибунали та інші особливі суди, що не відповідали уявленням про демократичне судочинство. Але поряд з цим у двадцятих – на початку тридцятих років XX століття існували і чисто спеціалізовані суди: земельні, трудові та ін.

На чолі судів загальної юрисдикції України перебував Верховний Суд Української РСР, який складався з колегій у цивільних і кримінальних справах. Проте, його компетенція обмежувалася Верховним Судом СРСР, який, по-перше, мав право переглядати рішення республіканських судових органів, а, по-друге, – йому були підконтрольні всі органи військової юстиції. Не існувало спеціалізованих судів з вирішення господарських спорів, для розгляду яких діяли позасудові органи державного арбітражу. Ідеї утворення адміністративних судів придушувались у зародку як буржуазні з посиланням на те, що радянські люди не потребують захисту від органів своєї держави. Вищих спеціалізованих судів тоді не існувало.

Після здобуття Україною повної державної незалежності органи державного арбітражу були перетворені в арбітражні (згодом господарські) суди. Конституція України 1996 року (частина третя статті 125) передбачила, що вищими спеціалізованими судами (у множині) є відповідні вищі спеціалізовані суди. Було створено підсистему адміністративних судів на чолі з Вищим адміністративним судом України.

Ці і пов'язані з ними процеси були закріплені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року, яким було врегульовано низку питань, пов'язаних із застосуванням принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності.

У підрозділі 1.2 «Європейський досвід функціонування спеціалізованих судових органів» розглянуто особливості застосування принципу спеціалізації в окремих європейських країнах. Відзначено специфіку вирішення цих питань

у державах, які відносяться до англо-американської чи континентальної правової сім'ї, а також залежно від унітарної чи федеративної форми державного устрою. При цьому в одних країнах переважає внутрішня судово спеціалізація, а в інших – галузева спеціалізація із створенням відповідних підсистем судів спеціальної юрисдикції на чолі з вищими спеціалізованими судами. Найвиразніше такий підхід проявився у ФРН, де існує п'ять незалежних одна від одної підсистем спеціалізованих судів за відсутності Верховного Суду країни. У ряді країн Європи традиційно існують підсистеми адміністративних судів, що є проявом підвищеної уваги до захисту прав і свобод громадян від незаконних рішень і дій суб'єктів владних повноважень.

Вирішення зазначених питань у різних європейських країнах, які, за загальним визначенням, керуються принципом верховенства права, здійснюється по-різному, відповідно до своїх традицій і національних інтересів. Це свідчить про відсутність якоїсь єдиної моделі реалізації принципу спеціалізації, яку начебто повинна запозичувати Україна у процесі як формування, так і реформування своєї судової системи.

Відзначається роль рекомендацій з цих питань, які надаються органами Парламентської Асамблеї Ради Європи, зокрема, Європейською комісією «За демократію через право» (Венеціанською комісією).

Розділ другий «Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ як орган правосуддя» присвячено його правовому статусу як одного з вищих спеціалізованих судів, що існують у державі, з урахуванням специфіки його діяльності.

У *підрозділі 2.1. «Теоретичні засади судової спеціалізації»* зазначено, що принцип спеціалізації стосується усієї судової влади. При цьому автор дотримується позиції, відповідно до якої судова влада – це, по-перше, систематизована сукупність судів, які існують у державі, а, по-друге, – державно-владна діяльність судів із здійснення судочинства. Останнє водночас можна розглядати як здійснення (реалізацію) судової влади.

Відповідно до частини другої статті 124 Конституції України, яка встановила, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, та частини першої статті 125 Основного Закону, яка визначає два принципи побудови системи судів загальної юрисдикції – територіальність і спеціалізацію, судам України надані повноваження для здійснення судочинства у рамках відповідних юрисдикцій. Юрисдикція суду являє собою сукупність юридично встановлених повноважень: прав і обов'язків судового органу щодо визначеного законом кола питань, які підлягають вирішенню ним у порядку, визначеному нормами процесуального законодавства.

Універсальний характер положень частини першої статті 135 Конституції України у частині побудови судової системи за принципами територіальності і спеціалізації обумовлює можливість створення у межах єдиної системи судів спеціалізованих ланок, кожна з яких відображає певний рівень судів і судочинства відповідно до принципу інстанційності. Спеціалізація судів жодною

мірою не ставить під сумнів єдність системи судів загальної юрисдикції, виходячи з ознак цієї єдності, що містяться у частині четвертій статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Концепція удосконалення судівництва для утворення справедливого суду в Україні, ухвалена Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права 22 березня 2006 року, передбачала, що спеціалізованою має бути вся система судів загальної юрисдикції, а не лише окрема її частина. Це концентральне положення було покладено в основу чинного Закону «Про судоустрій і статус суддів». Та обставина, що міські, районні і міськрайонні суди називаються у частині першій статті 21 зазначеного Закону, як і раніше, загальними судами, не позбавляє їх статусу спеціалізованих, оскільки їх компетенція обмежена лише розглядом цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення. Водночас вони можуть певною мірою вважатися адміністративними судами, оскільки до їх компетенції відноситься розгляд деяких справ адміністративної юрисдикції.

Судова спеціалізація не зводиться лише до поділу за цією ознакою судів як юридичних осіб публічного права. Вона також може здійснюватись в окремих судових органах. Так, у вищих господарському і адміністративному судах поділ на спеціалізовані палати здійснюється залежно від характеру справ за рішенням зборів суддів. Поділ на палати з розгляду цивільних і кримінальних справ у відповідному Вищому суді впливає із самої його назви, закріпленої законом.

У майбутньому існує перспектива поділу цього суду на два вищих суди з розгляду цивільних і кримінальних справ з поділом їх на палати, а також поділу палат існуючого Вищого суду на окремі структурні підрозділи.

З урахуванням викладеного зазначений вищий спеціалізований суд можна визначити як юридичну особу публічного права і самостійний судовий орган системи судів загальної юрисдикції, який очолює систему загальних судів України, здійснюючи розгляд справ як суд касаційної інстанції та вживаючи заходів щодо забезпечення однакового і правильного застосування законів судами нижчого рівня.

У підрозділі 2.2. «Організаційно-правові аспекти діяльності Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ» викладено міркування щодо перспектив удосконалення його повноважень і організаційного устрою.

З метою забезпечення якісного кадрового складу суду слід передбачити у законі, що до складу Вищого спеціалізованого суду можуть входити лише особи, які прослужили не менше п'яти років суддями апеляційного суду відповідної судової спеціалізації.

На судові палати цього органу покладається: 1) здійснення судочинства на стадії касаційного розгляду; 2) аналіз судової статистики та вивчення і узагальнення судової практики; 3) участь у наданні методичної допомоги судам нижчого рівня; 4) підготовка проектів постанов пленуму суду; 5) здійснення

інших повноважень, передбачених законом. Відтак судова палата являє собою структурний підрозділ Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, що утворюється зборами суддів за пропозицією голови суду для здійснення правосуддя з цивільних і кримінальних справ за правилами, встановленими відповідним процесуальним законодавством, та для вирішення інших питань, віднесених законом до її компетенції.

Розгляд справ у касаційному порядку відбувається в суді на засаді колегіальності. Кожен із членів суддівської колегії повинен усвідомлювати особисту відповідальність за результати розгляду справи, незалежно від того, чи є він доповідачем, чи ні. У разі потреби він може сам вивчити справу чи ознайомитись з її окремими фрагментами. Для удосконалення системи автоматичного розподілу справ слід забезпечити, щоб нею визначалися не лише склади судових палат, але й доповідачі по справах, а також була забезпечена постійна ротація самих суддівських складів (колегій суддів).

Необхідно уточнити в законодавчому порядку статус секретаря судової палати, для чого: 1) віднести його до числа осіб, які обіймають адміністративні посади в судах; 2) встановити термін перебування на цій посаді, а також можливість і кількість перепризначень; 3) встановити порядок звільнення його від посади. Водночас пропонується ліквідувати посаду заступника секретаря палати і покладення його обов'язків, у разі потреби, на одного з найдосвідченіших суддів.

Пленум суду є колегіальним органом, який діє у складі всіх суддів і розглядає найпринциповіші питання його діяльності. Доцільно відновити в законі положення, за яким на засідання Пленуму обов'язково запрошується Генеральний прокурор України (його заступник) у разі розгляду питань, пов'язаних з узагальненням судової практики і наданням судам рекомендаційних роз'яснень.

Основне призначення Пленуму – забезпечення однакового застосування норм матеріального і процесуального права при вирішенні справ цивільної і кримінальної юрисдикцій. Це завдання потрібно конкретизувати, поклавши на цей орган обов'язок забезпечення не лише однакового, але й правильного застосування законів. Повноваження Пленуму поділяються на: 1) організаційні; 2) кадрові; 3) контрольно-аналітичні; 4) судового конституційного контролю. Елементи такого контролю можна углядіти у праві Вищого суду ставити перед Верховним Судом України питання про внесення ним конституційного подання про конституційність законів та інших правових актів (пункт перший частини першої статті 150 Конституції України). Враховуючи принципову зміну статусу вищого спеціалізованого суду у судовій системі України, пропонується надати йому право безпосереднього звернення з таким конституційним поданням. Проте і в сучасних умовах вищий спеціалізований суд наділений правом внесення конституційного подання до Конституційного Суду України, поряд з іншими державними органами, щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Також до компетенції Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ у майбутньому можна було б віднести санкціонування затримання і арешту суддів і народних депутатів України.

Апарат Вищого спеціалізованого суду здійснює організаційне забезпечення діяльності суду для безперешкодної реалізації ним функцій судочинства. Звільнення голови суду від основної маси організаційно-управлінських повноважень дозволило йому зосередитися на вирішенні принципових питань, пов'язаних зі здійсненням судочинства.

Суддівське самоврядування у вищому спеціалізованому суді представлено зборами суддів, до компетенції яких віднесено вирішення внутрішніх питань діяльності суду, гарантування суддівської незалежності і соціального захисту суддів. Це набуло особливої актуальності після ліквідації президій в апеляційних і вищих судах. Для посилення ролі зборів є доцільним: а) підвищити з половини до двох третин кворум для визнання легітимності їх проведення; б) передбачити у законі або регламенті варіанти наслідків обговорення на зборах звітів суддів і секретарів судових палат, а також керівника апарату суду; в) окреслити в законі роль зборів суддів в ініціюванні змін і доповнень до законодавства.

У підрозділі 2.3. «Здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ» розглянуто окремі питання процесуального характеру у діяльності цього суду. Зокрема, відзначено, що, на відміну від Вищого спеціалізованого адміністративного суду, Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ не розглядає справ по першій інстанції, а тільки в касаційному порядку, тобто переглядає судові рішення з позиції недодержання норм матеріального і процесуального права. Відзначено, що в результаті прийняття Закону «Про судоустрій і статус суддів» відбулося певне зближення процесуальних норм щодо касації у діяльності вищих спеціалізованих судів. Дедалі очевиднішою стає потреба у розширенні прав суду касаційної інстанції шляхом надання йому можливості прийняття рішень по суті спору.

Реалізація касаційних повноважень тісно пов'язана із судовим контролем за законністю рішень судів нижчого рівня по конкретних справах. Водночас судовий контроль може розглядатися й у ширшому вимірі як діяльність касаційного суду, спрямована на забезпечення однакового і правильного застосування законів. Особливою формою судового контролю Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ є розгляд питання щодо продовження строку тримання під вартою обвинуваченого, що передбачено статтею 156 КПК України. Проте основний тягар у здійсненні такого контролю покладається на суди нижчих рівнів.

У підрозділі 2.4. «Правова природа роз'яснень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ» викладено авторське бачення суті зазначеної функції.

У роботі відзначається, що зараз повноцінно виконувати таку функцію може лише суд касаційної інстанції. Тому є цілком природним перейняття її від Верховного Суду України вищими спеціалізованими судами, які мають усі можливості для глибокого і фахового вивчення судової практики.

Запорукою законності і ефективності роз'яснень є правильне тлумачення вищим судом норм матеріального і процесуального права, що проявляється в усвідомленні дійсного смислу закону. Після цього з урахуванням судової практики з'ясовується, чи співпадає тлумачення закону судами нижчого рівня з тим тлумаченням, яке здійснює вищий суд. Хибне тлумачення законодавства хоча б частиною судів нижчого рівня свідчить як про неоднакове застосування закону, так і про помилки у правозастосуванні, і служить підставою для надіслання судам відповідних роз'яснень.

Відповідно до пункту другого частини другої статті 36 Закону «Про судоустрій і статус суддів» пленум вищого суду узагальнює судову практику. Цю норму слід уточнити, оскільки таке узагальнення із зрозумілих причин здійснюється не пленумом, а окремими суддями та іншими фахівцями, зрештою, палатами. Роль пленуму проявляється у тому, що на його засіданнях відбувається обговорення запропонованих йому документів і приймається відповідне рішення у вигляді постанови.

У дисертації виділяються такі основні ознаки зазначених документів.

Вони є результатом вивчення і узагальнення судової практики та матеріалів судової статистики, а також поглибленого з'ясування дійсного змісту законодавчих та інших нормативно-правових актів.

Надання роз'яснень є виключною компетенцією пленуму вищого спеціалізованого суду. Направлення судам аналогічних документів іншими структурами судової системи, органами юстиції слід розглядати як перевищення ними компетенції.

Роз'яснення пленуму вищого спеціалізованого суду стосуються не конкретних справ, а носять загальний характер, будучи спрямованими на стабілізацію судової практики по окремих справах з питань, які викликають неоднакове розуміння і застосування закону. Відтак ці роз'яснення підлягають багаторазовому застосуванню.

Роз'яснення вищого спеціалізованого суду є актом тлумачення законів та інших нормативно-правових актів.

Зазначені документи носять рекомендаційний характер, на відміну від радянських часів, коли вони були безумовно обов'язковими і навіть використовувались для ліквідації прогалин в законодавстві. Проте, відсутність формальної обов'язковості не применшує юридичного значення цих документів. Їх можна розглядати як орієнтири для судів при розгляді справ аналогічного характеру. Свідоме ігнорування роз'яснень або необізнаність суддів з ними створює ризик перегляду їх рішень судами вищого рівня. Безпосередньою підставою для цього служить не те, що той чи інший суддя не врахував рекомендаційного роз'яснення, а те, що він порушив закон через його неправильне тлумачення.

Відтак немає підстав стверджувати, що зазначені роз'яснення є формою непропорційного впливу на суддів.

У чинному Законі «Про судоустрій і статус суддів» Верховному Суду України не надано право визнавати нечинними роз'яснення вищих спеціалізованих судів, яке він мав відповідно до пункту шостого частини другої статті 55 Закону «Про судоустрій України» 2002 року. Зараз така можливість взагалі виключена, з чим важко погодитися, враховуючи складність нормотворчої і правозастосовчої ситуації в Україні. Вважаємо, що право переглядати повністю чи частково свої резонансні роз'яснення судам слід закріпити за пленумом вищого спеціалізованого суду, встановивши, що ці питання мають розглядатися з ініціативи не менше половини суддів відповідної палати і не менше третини загального складу суддів, за винятком випадків, коли необхідність даних змін обумовлена змінами чинного законодавства.

Розділ 3 «Місце Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у судовій системі України: проблеми теорії і практики» присвячено загальнотеоретичним і практичним питанням, вирішення яких має істотне значення для подальшого розвитку судової спеціалізації в Україні.

У підрозділі 3.1. «Єдність правового статусу вищих спеціалізованих судів в Україні» розглянуті окремі питання застосування принципів територіальності і спеціалізації у судовій системі України.

У роботі зроблено висновок, що створення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ обумовлено інтересами гармонізації судової системи України, передусім, створення чіткої структури судів, забезпечення рівного та безперешкодного доступу кожного за судовим захистом до суду відповідної судової інстанції. При цьому зазначений суд є в основному процесуально рівноправним з іншими судами загальної юрисдикції.

В роботі обґрунтовано, що створення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ стало завершальним етапом спеціалізації судів України з урахуванням сучасних потреб і можливостей держави щодо удосконалення судоустрою.

Проведені реформаторські заходи сприяли удосконаленню судової системи України, зміцненню її стійкості, під якою слід розуміти її властивість зберігати динамічну рівновагу із зовнішнім середовищем і водночас здатність до змін, адаптації, що є особливо властивим сучасній епосі. Аргументом на користь цього є порівняння судової системи з іншими структурами державної влади як системними об'єктами, на відміну від яких, судова система, будучи централізованою, виключає адміністративне підпорядкування нижчих ланок вищим.

Утворення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ є прямим наслідком рішення Конституційного Суду України щодо неприпустимості «повторної касації», а відтак цей факт і в подальшому не може бути поставлений під сумнів. У роботі висловлено думку, що суд під

такою назвою можна було створити ще в 2002 році, проте неточна назва «Касаційний Суд України» стала основною причиною визнання Конституційним Судом України відповідних положень Закону «Про судоустрій України» такими, що не відповідають Конституції України.

Дисертант піддає критичній оцінці деякі положення висновку Венеціанської комісії щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема в частині, де стверджується, що судова система України є чотирирівневою, а відтак занадто складною і громіздкою. Обґрунтовано, що насправді ця система є трирівневою з особливим правовим статусом Верховного Суду України. Відтак заперечується можливість запропонованої експертами Венеціанської комісії ліквідації вищих спеціалізованих судів за рахунок створення відповідних палат у Верховному Суді України, що слід розцінювати як «пройдений етап» українського судоустрою. До того ж запропонований підхід суперечить Конституції України, практиці багатьох європейських країн, де кількість рівнів судової системи обумовлюється принципом інстанційності.

У підрозділі 3.2. «Функціонування Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у світлі завдань подальшого реформування судової системи» внесено пропозиції про внесення додаткових змін до законодавства, спрямованих на підвищення ефективності судоустрою і судочинства, зокрема:

уточнити процесуальний потенціал вищих спеціалізованих судів, встановивши додаткові обмеження на звернення з касаційними скаргами з огляду на характер і важливість справ, що дозволило б розвантажити ці судові органи і вивільнити суддів для забезпечення повноти і якості судового розгляду, участі в аналізі судової практики;

продовжити внутрішню спеціалізацію у Вишому спеціалізованому суді з розгляду цивільних і кримінальних справ та інших спеціалізованих судах;

доповнити статтю 34 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» положенням про те, що подання про призначення суддів на адміністративні посади погоджується з головою вищого спеціалізованого суду;

подолати дисбаланс у визначенні норм представництва на з'їзд суддів і Раду суддів України між підсистемами господарських, адміністративних і загальних судів на шкоду останнім;

уточнити поділ компетенції у вирішенні фінансових питань між головою вищого спеціалізованого суду і керівником його апарату;

визначити підстави і форми здійснення контролю головою суду за діяльністю його апарату.

Водночас є можливим повернути Верховному Суду України окремі повноваження, а саме: стосовно перегляду з підстав неоднакового застосування вищим спеціалізованим судом (судами) норм не лише матеріального, але й процесуального права; надати Верховному Суду України право самому приймати рішення про прийняття до розгляду заяв про перегляд судових рішень з підстав, передбачених пунктом другим частини другої статті 38 Закону України

«Про судоустрій і статус суддів». Водночас абсолютно неприйнятним було б надання Верховному Суду України права переглядати на свій розсуд рішення будь-якого суду з мотивів його невідповідності Конституції України та вимогам верховенства права.

ВИСНОВКИ

Розвиток судової спеціалізації на територіях, які зараз входять до складу Української держави, відбувався упродовж століть у міру розвитку загальноцивілізаційних, державотворчих процесів і правових систем. У XIX-му – на початку XX-го століть пов’язані з цим процеси відбувалися в умовах судових реформ в Російській та Австро-Угорській імперіях, між якими була поділена Україна. Наміри перебудувати судову систему з боку урядів національно-демократичної орієнтації 1917-1920 років не були реалізовані через скороминущість існування відповідних державних утворень. В Радянському Союзі і радянській Україні спеціалізація судів і створення квазісудових органів (державних і відомчих арбітражів), позасудових юрисдикційних структур обумовлювалася виключно забезпеченням потреб тоталітарного політичного режиму і командно-адміністративної системи. Поступовий розвиток спеціалізації судів в пострадянській Україні ознаменувався перетворенням на суди органів арбітражу, створенням підсистеми адміністративних судів і суцільною спеціалізацією судів на рівні вищих судових органів з урахуванням положень частини першої статті 125 Конституції України та норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Процеси спеціалізації судів України відбуваються із запозиченням досвіду країн Західної і Центральної Європи, де ці процеси обумовлювались і обумовлюються потребами підвищення рівня професіоналізму суддів і кращого забезпечення кожному доступу до суду за захистом своїх прав. Проте форми спеціалізації судів у різних країнах істотно відрізняються, різним є співвідношення спеціалізації шляхом створення автономних підсистем судів, функціонування спеціалізованих підрозділів в окремих судових органах і спеціалізації суддів по окремих видах судових справ. При визначенні шляхів подальшого розвитку судової спеціалізації в Україні доцільно враховувати не лише рекомендації Венеціанської комісії, але й конкретні моделі судових систем, що існують в окремих країнах, які є членами ПАРЕ та ЄС.

Прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» сприяло новому розумінню поняття «система судів загальної юрисдикції». Усі її складові набули статусу спеціалізованих судових органів, незалежно від термінів, які використовуються у назвах окремих судів. Створення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ було обумовлено інтересами гармонізації судової системи України.

В результаті ця система набула трирівневого характеру і складається з місцевих, апеляційних і вищих спеціалізованих судів. Підставою для такої гра-

дації є дія принципу інстанційності. Не виключено можливість структуризації цього суду шляхом створення окремих підрозділів у палатах, а також його поділу на два вищих спеціалізованих суди з розгляду цивільних і кримінальних справ, що забезпечило б послідовніший підхід до реалізації принципу спеціалізації.

В сучасних умовах Верховний Суд України як найвищий орган у системі судів загальної юрисдикції є судовим органом з особливим статусом. З одного боку, він уже не є судом касаційної інстанції, а з іншого — наділений повноваженнями, яких не мають інші органи судочинства. Що ж стосується Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, то він являє собою юридичну особу публічного права і самостійний судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, який очолює підсистему судів нижчого рівня, здійснюючи розгляд справ як суд касаційної інстанції та вживаючи заходів щодо забезпечення однакового і правильного застосування законів.

Для конкретизації правового статусу секретаря судової палати вищого суду потрібно визнати його особою, яка обіймає адміністративну посаду в суді, встановити термін перебування на цій посаді, а також порядок і підстави звільнення. Пленум суду здійснює організаційні, кадрові, контрольно-аналітичні повноваження, а також судовий конституційний контроль. Межі останнього слід розширити, передбачивши у Конституції України право зазначеного суду вносити подання до Конституційного Суду України щодо неконституційності законів та інших нормативно-правових актів.

Основним завданням Пленуму Вищого спеціалізованого суду є надання судам роз'яснень щодо застосування законодавства у рамках його законодавчо визначених повноважень, є засобами тлумачення норм права, надаються на основі вивчення судової практики та аналізу судової статистики, мають рекомендаційний характер для всіх учасників судочинства, слугують орієнтирами для судів нижчого рівня при розгляді справ, їх ігнорування створює для судів ризик перегляду ухвалених ними рішень як таких, що суперечать закону.

Потрібно передбачити в законі завдання і форми контролю з боку голови суду за функціонуванням апарату і діяльністю його керівника. Потрібно також удосконалити автоматичну систему призначення суддів для участі у розгляді справи, забезпечивши постійне оновлення судових складів, визначення доповідачів по справах. Для зміцнення складу суддівських кадрів слід передбачити у законі, що суддею вищого суду може бути обрана лише особа, яка не менше п'яти років прослужила суддею апеляційного суду, а також закріпити погодження кандидатів на посади голів апеляційних і місцевих судів з головою вищого суду.

Також необхідно забезпечити рівне представництво суддів всіх спеціалізованих судових юрисдикцій пропорційно до кількості суддів у діяльності вищих органів суддівського самоврядування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Фесенко Л.І. Європейський досвід функціонування спеціалізованих судових органів / Л.І. Фесенко // Актуальні проблеми держави і права : 36. наук. праць. Вип.55. – Одеса : Юридична літ-ра, 2010. – С. 11-20.
2. Фесенко Л.І. До питання щодо діяльності судових палат Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ / Л.І. Фесенко // Актуальні проблеми держави і права : 36. наук. праць. Вип.58. – Одеса : Юридична літ-ра, 2011. – С. 7-17.
3. Фесенко Л.І. Правова природа роз'яснень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ / Л.І. Фесенко // Актуальні проблеми держави і права : 36. наук. праць. Вип.59. – Одеса : Юридична літ-ра, 2011. – С. 39-47.
4. Фесенко Л.І. Функції Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у контексті реформування судової системи України / Л.І. Фесенко // Актуальні проблеми держави і права : 36. наук. праць. Вип. 60. – Одеса : Юридична літ-ра, 2011. – С. 13-20.
5. Фесенко Л.І. Науково-методичне забезпечення діяльності Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ / Л.І. Фесенко // Правове життя сучасної України. Матеріали міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 20-21 травня 2011 р. Т.2. – Одеса : Фенікс, 2011. – С. 137-138.
6. Фесенко Л. Спільна справа об'єднує / Л. Фесенко // Закон і бізнес. – 2011. – № 8. – С. 1, 4-5.

АНОТАЦІЯ

Фесенко Л.І. Правовий статус Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у системі судового устрою. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судострой; прокуратура та адвокатура. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2011.

Дисертація є першою в Україні монографічною працею, в якій досліджено правовий статус Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Проаналізовано загальні риси і специфіку цього суду у порівнянні з іншими вищими судами, внесено пропозиції щодо перспектив удосконалення його структури, функцій і повноважень судових палат, пленуму суду, науково-консультативної ради, а також апарату суду. Розкрито роль Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ у забезпеченні однакового і правильного застосування законів судами відповідної

юрисдикції шляхом рекомендаційних роз'яснень. Внесено пропозиції з удосконалення нормативного регулювання діяльності апарату суду, його функцій і взаємовідносин з головою суду.

Ключові слова: суд, вищий спеціалізований суд, Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ, судова палата, пленум вищого спеціалізованого суду, апарат суду.

АННОТАЦІЯ

Фесенко Л.И. Правовой статус Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению уголовных и гражданских дел в системе судебного устройства. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.10 – судоустройство; прокуратура и адвокатура, – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2011.

Диссертация является первым в Украине монографическим трудом, в котором исследован правовой статус Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел. Создание указанного суда было обусловлено интересами гармонизации судебной системы Украины, прежде всего, создания четкой системы судов, обеспечения равного и беспрепятственного доступа каждого с обращением за судебной защитой в суд соответствующей инстанции. Создание Высшего специализированного суда по рассмотрению гражданских и уголовных дел стало завершающим этапом сплошной специализации судов общей юрисдикции с учетом современных требований и возможностей государства по совершенствованию судоустройства. В результате осуществлённых преобразований судебная система Украины состоит из трех уровней: местных судов, апелляционных судов и высших специализированных судов. При этом Верховный Суд Украины, который перестал быть судом кассационной инстанции, наделён особыми полномочиями, которых не имеют другие суды общей юрисдикции.

В диссертации проанализирована структура высшего суда, рассмотрены перспективы её совершенствования, внесены предложения по совершенствованию правового статуса судебных палат, пленума суда, научно-консультативного совета, собрания судей, лиц, занимающих административные должности в суде, аппарате суда.

Особое внимание уделено рекомендационным разъяснениям суда по вопросам применения законодательства. Сделан вывод о том, что они: даются в пределах законодательно определённых полномочий; являются средствами толкования норм права; основаны на изучении судебной практики и анализа судебной статистики; носят рекомендательный характер для всех участников судопроизводства; являются ориентирами для судов низшего уровня при рассмотрении ими дел; игнорирование разъяснений создает для судов риск пересмотра постановленных ими решений как противоречащих закону.

Внесены предложения по уточнению компетенции председателя высшего специализированного суда, секретарей судебных палат, задач и форм контроля председателя суда за деятельностью аппарата, совершенствованию автоматической системы распределения дел между судьями и судебными составами, определения докладчиков по делам.

Для укрепления состава судейских кадров предложено предусмотреть в законе, что судьёй высшего суда может быть избрано лицо, не менее пяти лет прослужившее судьёй апелляционного суда, а также согласование кандидатур на должности председателей апелляционных и местных судов с председателем высшего суда.

Ключевые слова: суд, высший специализированный суд, Высший специализированный суд по рассмотрению гражданских и уголовных дел, судебная палата, пленум высшего специализированного суда, аппарат суда.

SUMMARY

Fesenko L.I. Legal status of the Higher Specialised Court of Ukraine on civil and criminal cases in the judicial system. – Manuscript.

The thesis stands for a Candidate's degree in Law, speciality 12.00.10 – Judiciary; Public Prosecution and Advocacy. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2011.

The dissertation is the first monographic work in Ukraine in which legal status of the Higher Specialised Court of Ukraine on civil and criminal cases is researched. Common features of this court and other superior courts are analysed and its specificity is described. The author offers prospects of perfection of the court structure, functions and authorities of the court chambers, the court plenum, the scientific-advisory council, as well as the court apparatus. The author examines the role of the Higher Specialised Court on civil and criminal cases in providing a uniform and correct application of laws by courts of corresponding jurisdiction through granting them recommendatory explanations. Offers on perfection of normative regulation of the activity of the court apparatus, its functions and relations with the chairman of the court are suggested in the dissertation.

Key words: court, the higher specialised court, the Higher Specialised Court on civil and criminal cases, a court chamber, plenum of the higher specialised court, the court apparatus.